

De Zwaagwesteinder stille tocht en het Kollumer oproer¹

Mobilisatie rond een slachtoffer

Zeven mei 1999. Vijftienduizend mensen verzamelen zich in de straten van Zwaagwesteinde, getooid met witte ballonnen en spandoeken met daarop de hartenkreet: 'Wérom?' De menigte zet zich in beweging door het dorp, waar de vlaggen halfstok hangen, waarvan sommige met een zwart lint. De burgemeester loopt mee, de dominee, iedereen eigenlijk. De tocht eindigt in het centrum van het dorp. Er worden bloemen gelegd en er volgen toespraken. Waarom is ze niet meer bij ons in De Westerein? Ze was nog zo jong, zestien pas, net aangenomen op de kappersschool. Altijd vrolijk was ze. Waarom dan zij, op deze brute wijze vermoord? Het is zinloos. Hier zijn geen woorden voor. Een paar dan: 'We haten de dader!'

Dit is geen begrafenis maar een stille tocht, een optocht waarbij een dodelijk slachtoffer van geweld wordt herdacht. Tegelijkertijd protesteert men tegen de zinloosheid van die dood. Hier gaat het om Marianne Vaatstra. Ze was verkracht, half ontkleed en met doorgesneden keel aangetroffen in een weiland bij Veenklooster, even buiten Kollum.

In Kollum is al vijf jaar een asielzoekerscentrum (AZC) gevestigd. Sinds de moord op Marianne Vaatstra zijn daar de veiligheidsmaatregelen verscherpt, want er gaan geruchten dat een twintigtal jongens uit Zwaagwesteinde, Zwagerbosch en Twijzelerheide van plan is het AZC te bestormen. Ze zoeken de moordenaar van Marianne, die volgens hen op het AZC te vinden is. De politie weet de bestorming te voorkomen.

26

Zeven oktober 1999. De gemeenteraad van Kollumerland belegt in de plaatselijke sporthal een voorlichtingsavond over de verplaatsing van het AZC. Aanvankelijk zou het er maar vijf jaar staan, maar nu het contract met het COA is afgelopen, stelt de raad voor medewerking te verlenen aan opvang van asielzoekers op een nieuwe locatie, dichterbij de dorpskern. Het is acht uur 's avonds. Op het St. Maartensplein, voor de sporthal, hebben zich zo'n duizend mensen verzameld om te protesteren tegen de plannen van de gemeente. Er zijn toespraken: 'We voelen ons niet meer veilig!' Men houdt spandoeken omhoog: 'AZC, weg ermee!' De demonstratie verplaatst zich naar binnen, waar de informatieavond nog aan de gang is. Een groepje jongens gooit eieren naar burgemeester Visser en gaat op de vuist met

agenten in burger. De informatieavond wordt geschorst, de beslissing over de toekomst van het AZC uitgesteld.

Gaandeweg organiseert zich de onvrede met asielzoekers in de regio én met de gemeenteraad die daarvoor verantwoordelijk is. In het Kollumse comité 'AZC Nee!' bijvoorbeeld, of in de 'Belangengroep W. Loréweg', waarin bewoners verenigd zijn van de straat waar het voorgestelde nieuwe AZC mogelijk zal worden geplaatst. Ook zijn er anti-asielbeleidpartijen die een gooi willen doen naar vertegenwoordiging in de gemeenteraad; de partij voor een Veilige en Zorgzame samenleving 2000 (vz 2000) uit de Groningse gemeente Grootegast, 'De Eiermannen' uit Zwaagwesteinde, die zich politiek willen manifesteren in JO (Jongeren – Ouderen), Stichting De Haven, een meldpunt voor klachten over asielzoekers en de uit 'AZC Nee!' voortkomende 'Dorpsbelangen Kollumerland'.

Bovenstaande gebeurtenissen werden in enkele televisiebeelden verrat: 'burgers van Kollum' gooien eieren naar hun burgemeester, want zij zijn tegen een nieuwe opvang voor asielzoekers in hun gemeente, omdat zij denken dat een van hen een meisje uit hun eigen gelederen heeft vermoord, Marianne Vaatstra. De moordenaar is nog altijd niet gevonden; een besluit over een nieuw AZC werd evenmin genomen. Wél was voor altijd de naam Marianne Vaatstra met AZC Kollum verbonden en had het Kollumer oproer zijn weerslag op het nationale debat over asielzoekerscentra: premier Kok laste na het eierincident een 'adempauze' in en het in Kollum woonachtige kamerlid Bert Middel pleitte met succes voor kleinere asielzoekerscentra.

De stille tocht ter nagedachtenis aan Marianne Vaatstra en de daarop volgende demonstratie tegen het Kollumer AZC kunnen we zien als onderdeel van het mobilisatietraject van één sociale beweging: een beweging die in alle opzichten 'modern' is. Walgrave en Rihoux wagen zich in de Sociologische Gids (september 1998) aan een voorspelling van de toekomst van sociale bewegingen. Ze stellen dat sociale bewegingen meer dan vroeger 'explosief en emotioneel' op zullen komen, even snel weer verdwijnen als ze gekomen zijn, vaak de media als bondgenoot nodig hebben, en dat mobilisatie met name rond slachtoffers mogelijk is (1998: 334–335). Bovendien stellen de Vlaamse sociale wetenschapsbeoefenaren dat in plaats van duidelijk geformuleerde politieke strijdpunten, in steeds grotere mate emoties de inzet van mobilisatie zijn.

De casus van de Kollumer asielzoekerskwestie lijkt Walgrave en Rihoux vooralsnog gelijk te geven. Toch zou ik hun stelling willen uitbreiden: mobilisatie kon niet plaatsvinden ondanks, maar juist dankzij het ontbreken van specifieke politieke strijdpunten. Sterker nog: hoe onduidelijker de eisen zijn die een beweging stelt, hoe groter het mobilisatiepotentieel en hoe kortstondiger haar succes. Zoals we in de analyse van de casus van Kollum zullen zien, verdween de mobiliserende kracht van de beweging naarmate ze zich duidelijker politiek ging manifesteren. Eerst is er de hoge deelname in protest tegen 'zinloos geweld', daarna het fanatieker, maar minder om-

vangrijke protest tegen de gemeenteraad die men daarvoor verantwoorde-lijk acht. Ten slotte probeert een klein groepje deze ongenoegens geïnstitu-tionaliseerd te krijgen, met beperkt succes.

In dit artikel zal ik de stille tocht voor Marianne Vaatstra, het Kollumer oproer én het ontstaan van 'one issue'-partijtjes, beschrijven als een mobi-lisatietraject van één beweging. Ik zal betogen dat bepaalde punten in de gangbare sociologische bewegingstheorie bijstelling behoeven. Allereerst is dat de stelling dat mensen immer rationele afwegingen maken, wanneer ze zich aansluiten bij een beweging. Zoals al eerder betoogd, ontkent dit de rol die emoties hierin spelen (Walgrave en Rihoux 1998). Ten tweede is er mijns inziens te grote aandacht voor politieke factoren: niet-politieke ge-beurtenissen bepalen net zo goed de opkomst, de schaal en de ondergang van sociale bewegingen. Het probleem is dat er nu eenmaal nooit echt een scheiding tussen politieke en apolitieke oorzaken is te maken; wanneer de media een onderwerp oppakken, wordt het bijna per definitie politiek. Ten derde zal ik laten zien dat collectieve actie niet altijd vanuit bestaande orga-nisaties komt, maar dat ook, omgekeerd, collectieve actie kan leiden tot het ontstaan van organisaties.

1. Sociale bewegingen, theoretische handvatten

Sociale bewegingen zijn volgens Sidney Tarrow:

(...) collective challenges by people with common purposes and solida-
rity in sustained interaction with elites, opponents and authorities.
(1994: 4)

J.W. Duyvendak onderschrijft deze definitie maar gaat een stap verder door sociale bewegingen te definiëren op basis van hun zogenaamde *action reper-toire*: 'If unconventional methods are used we speak of movement, at least if the goals pursued are political' (1992: 30). Je kunt je natuurlijk afvragen wat er onconventioneel is aan, bijvoorbeeld, een demonstratie, maar Duyven-dak definieert nauw: een 'onconventionele actiemethode' is elke vorm van collectieve actie die niet is geïnstitutionaliseerd; '(...) anything between a petition and a bomb attack' (1992: 30). Hoewel het actierepertoire het crite-rium is dat een sociale beweging van andere politieke groeperingen onder-scheidt, wil dit niet zeggen dat sociale bewegingen geen conventionele ka-nalen gebruiken, zoals lobbyen, mediapubliciteit en deelname in overleg-gen adviesorganen.

De grootste zorg van sociale bewegingen is het mobiliseren van de achterban. In sociologische bewegingstheorieën maakt men hierbij onder-scheid tussen 'consensusmobilisering' en 'actiemobilisering'. Consensus-mobilisatie is hierbij de eerste voorwaarde voor het slagen van collectieve actie. Voordat er sprake kan zijn van daadwerkelijke collectieve actie, moet

er onder de potentiële achterban op z'n minst het geloof in eensgezindheid bestaan over de doelen van de beweging.

Indien er (vermeende) consensus is onder het mobiliseringspotentieel, moeten mensen er nog van worden overtuigd dat het iets oplevert mee te doen aan collectieve acties. Hierbij maakt men rationele afwegingen: hoe groot is de kans op succes? Wat voor verschil maakt mijn aandeel hierin? Hoeveel moeite kost het om mee te doen? Wat zijn de risico's en hoe kunnen we deze verlagen? Zonder het gunstig uitpakken van deze kosten-batenafweging, zal de uiteindelijke actiemobilisering onsuccesvol zijn. Mobilisering is, met andere woorden, een proces waarbij verschillende stadia moeten worden doorlopen en waarbij in elk stadium mogelijke deelnemers afhaken (Walgrave en Manssens 1998: 342).

Sociale bewegingstheoretici zoals Tarrow (1994) en Duyvendak (1992) leunen sterk op het werk van McAdam (1982), die de 'political process'-benadering introduceerde. Hierbij wordt collectieve actie gezien als normaal politiek gedrag, gestoeld op een rationele afweging, waarin men welomschreven politieke eisen stelt in plaats van heethoofdig te reageren op besluiten van machthebbers die men verantwoordelijk houdt voor persoonlijke ellende. McAdam toont aan dat er politieke en maatschappelijke voorwaarden zijn die dergelijke onvrede filteren en ervoor zorgen dat niet elke wantoestand tot protest leidt (1982: 9). Ook Tarrow (1994) wijst erop dat mensen maar zelden collectief protesteren wanneer er ernstige armoede en honger heersen, maar juist als het iets beter gaat. Het slagen van de bewegingsorganisatie in het mobiliseren van haar achterban schrijven deze auteurs voornamelijk toe aan externe factoren, met name de politieke context waarin een bewegingsorganisatie opereert, de zogenaamde 'political opportunity structure':

[C]onsistent – but not necessarily formal, permanent or national – dimensions of the political environment which either encourage or discourage people from using collective action. The concept of political opportunity emphasizes resources external to the group – unlike money or power – that can be taken advantage of even by weak or disorganized challengers. Social movements form when ordinary citizens, sometimes encouraged by leaders, respond to changes in opportunities that lower the costs of collective action, reveal potential allies and show where elites and authorities are vulnerable. (Tarrow 1994: 18)

29

Het is, met andere woorden, niet zo zeer belangrijk wat de politieke betekenis is van sociale bewegingen, maar wat de betekenis van de politiek is voor sociale bewegingen (Duyvendak 1992: 27-28). De politieke context vormt grotendeels de aard van de beweging: haar programma, haar actierepertoire, haar succes en haar ondergang.

Bovenstaand theorieoverzicht zou gemakkelijk de indruk kunnen wekken

dat een sociale beweging een passieve organisatie is, een ding, een trekpop zelfs, die door haar bespeler 'de politiek' al dan niet tot een bepaald programma of actie wordt aanzet. In het gunstigste geval mag een sociale beweging de gaten vullen die de politiek openhoudt. Men zou maar al te snel vergeten dat sociale bewegingen bestaan uit mensen met motivaties en belangen, zorgen en verdriet. Vanuit deze motivaties schept men strijd-lustig de mogelijkheden tot het mobiliseren van zielsverwanten. Natuurlijk worden deze mogelijkheden medebepaald door de politieke context. Het is bijvoorbeeld onwaarschijnlijk dat er in een gemeente een beweging tegen een AZC opkomt als er, wellicht mede door de politieke kleur van de gemeenteraad, geen AZC is.

Toch wil dit niet zeggen dat de externe factoren die het succes van een sociale beweging bepalen, louter politiek zijn. De aanleiding voor mobilisatie in noordoost Friesland was een moord, een gebeurtenis die je in beginsel toch moeilijk politiek kunt noemen. Daarna kwam het raadsbesluit tot verplaatsing van het AZC, een kwestie waartegen hevig werd geprotesteerd. Al zien we hier duidelijk de invloed van politieke context op een beweging; zonder de moord had het protest waarschijnlijk helemaal niet plaatsgevonden. De moord, vermeend gepleegd door een asielzoeker, maakte mensen tot tegenstander van het AZC.

Er is nog een element in de sociologische bewegingstheorie dat bijstelling behoeft, te weten, het uitgangspunt dat het altijd bewegingsorganisaties zijn die voor collectieve actie zorgen. Zoals al door Walgrave en Manssens (1998) is betoogd, kunnen ook de media zo'n mobiliserende rol vervullen. Bovendien laat het mobilisatietraject van Zwaagwesteinde tot Kollum ons zien dat het niet bewegingsorganisaties waren die voor collectieve actie zorgden, maar dat eerder het omgekeerde gebeurde: uit collectieve actie ontstonden organisaties. Dit is wat zich in Kollum in het klein heeft afgespeeld.

2. De stille tocht als sociale beweging

30

De stille tocht is een markant fenomeen, alleen zijn naam al. Waar de namen van de meeste bewegingen iets zeggen over hun doel – vredesdemonstraties beogen vrede, de provobeweging wil de macht provoceren – of over de identiteit van de deelnemers – studentenprotest, krakersrellen – zegt het adjectief 'stil' slechts iets over de vorm van het protest. Deelnemers roepen geen leuzen, zingen geen liederen, eisen niet luidruchtig het vertrek van de regering of de berechting van een ex-dictator. De moraal is impliciet, maar wordt eensgezind uitgedragen: wij zijn tegen zinloos geweld.

De stille tocht ter nagedachtenis aan Marianne Vaatstra was niet de eerste collectieve reactie op zinloos geweld. Zo werd in 1996 boven de Amsterdamse Voetboogsteeg een neonverlicht bord geplaatst met de tekst 'Help!', als reactie op de doodslag van Joes Kloppenburg op 16 augustus datzelfde

jaar. Zijn dood ontketende een landelijke discussie over zinloos geweld, die een jaar later, bij de dood van Meindert Tjoelker, een nieuwe impuls kreeg. Toen verzamelden zich twintigduizend mensen in Tjoelkers woonplaats Leeuwarden om stil te protesteren; niet alleen tegen de agressie waarvan Tjoelker het slachtoffer was, maar tevens tegen zinloos geweld in het algemeen. 'Bestaat er wel zinvol geweld?', zo viel er op de voor de gelegenheid gedrukte T-shirts te lezen. De media besteedden er uitgebreid aandacht aan en de actie vond snel navolging. In juli 1998 in Amsterdam bijvoorbeeld, waar men massaal zijn verbijstering uitte over de fatale messteek die fietsermaker Eddy Wind van een ontevreden klant in zijn zij kreeg. Of in 1999 in Gorinchem, waar twee meisjes ongewild werden betrokken in een schietpartij voor een café, en dodelijk werden getroffen. En, precies een jaar later, in Vlaardingen, waar vijftienduizend mensen de straat op gingen om blijk te geven van hun verdriet over de moord op Daniel van Coththem.

Het opmerkelijke van stille tochten is dat meestal pas na grootschalige mobilisaties echt sprake is van een organisatie, een 'beweging' zo we willen. In 1996 ontstond in Amsterdam de stichting 'Kappen Nou!', een naam die verwees naar de laatste woorden van Joes Kloppenburg voordat hij bezweek onder de hem op het hoofd toegediende schoppen. Een jaar later ging deze organisatie op in de landelijke Stichting tegen Zinloos Geweld, die zich sindsdien buitengewoon sterk heeft gemanifesteerd in het openbare leven. Ze regelt sponsorgeld, organiseert protestdagen, maakt STER-spotjes en websites, verstrekt informatie over aanstaande stille tochten en helpt soms met de organisatie daarvan. De stille tocht voor Marianne Vaatstra lijkt te passen binnen de ideeënorganisatie van de Stichting tegen Zinloos Geweld. Er lag na haar dood bij wijze van spreken een draaiboek klaar voor het omgaan met collectief verdriet. Een optocht zou er komen, wit zou daarbij het vaandel zijn en protest zou slechts op één manier worden geuit: in stilte.

Dit maakt de beweging tegen zinloos geweld bij uitstek een 'nieuwe' sociale beweging. Zij gaat ervan uit dat geweld hand over hand toeneemt als gevolg van een steeds onpersoonlijker en hartelozender wordende maatschappij, waarin wederzijds respect en gemeenschapszin met het verstrijken van de tijd verdwijnen. Tegelijkertijd wijzen de mobilisaties tijdens stille tochten ons op een andere ontwikkeling: die van de toenemende rol van het slachtofferschap; want als er in deze ontzuilde maatschappij ergens een gedeelde moraal te vinden is, dan is het wel rond het slachtoffer. Zoals rechtssocioloog Boutellier het uitdrukt:

Als we het nergens meer over eens kunnen worden, dan is er in ieder geval nog het mededogen met het leed van anderen dat ons met elkaar doet blijven praten en handelen. (1994: 246)

De beweging tegen zinloos geweld is ook een gematigde beweging. Ze heeft brede steun, is goed vertegenwoordigd in het publieke domein, maar

aan haar substantiële slagkracht kan worden getwijfeld. Mocht de beweging duidelijker eisen stellen, bijvoorbeeld 'meer blauw op straat', dan zou de grootte van haar achterban afnemen, maar waarschijnlijk haar politieke betekenis toenemen. De beweging tegen zinloos geweld lijkt over het algemeen een typisch Nederlandse beweging: gematigd, maar met een grote aanhang. Ze is voor een groot deel een 'identiteitsgeoriënteerde' beweging, waarbij het doel van de actie voornamelijk besloten ligt in de actie zelf.

Ook een strikte scheiding tussen de bewegingsorganisatie en collectieve actie is er niet altijd. Bij stille tochten ligt de organisatie voor een deel besloten in de actie. En bij die actie worden netwerken gevormd, aangehaald en herbenoemd voor het ondernemen van verdere collectieve actie. Zo leek er in Zwaagwesteinde tegen méér geprotesteerd te worden dan tegen zinloos geweld alleen. Om dit te kunnen begrijpen dienen we onze theoretische oriëntatie te verleggen, want aan een analyse van het fenomeen 'stille tocht' heeft bij mijn weten nog geen socioloog zich gewaagd.

Waar we in eigen land mager zijn bedeed met studies naar stille tochten, is een soortgelijk fenomeen in België wel uitgebreid bestudeerd. Daar had men de witte marsen, die veel gelijkenis vertonen met de Nederlandse stille tochten, maar als belangrijkste verschil hebben dat de Belgen duidelijker politieke eisen hadden, toen zij het aftreden eisten van de corrupte regering in Brussel. Toch gaat de vergelijking met de Nederlandse variant van de mars op, zeker wanneer we haar vergelijken met die ter nagedachtenis aan Marianne Vaatstra.

Wanneer we de 'zaak-Vaatstra' bekijken dringt zich namelijk onmiddellijk een vergelijking op met de 'zaak-Dutroux', die België vanaf augustus 1996 in haar greep hield. Ook hier zagen we dat ontzetting, ongeloof en rouw over de dood van onschuldige meisjes geleidelijk plaatsmaakten voor gevoelens van onvrede met de politiek. Hier was schijnbaar ook alle reden toe: het verlies van bewijsmateriaal, afzetting van de juist voortvarend te werk gaande onderzoeksrechter Connerotte en de ontsnapping van Dutroux, leidden tot een tanend vertrouwen in de representanten van de macht. De ontzetting en de onvrede met de politiek culmineerde uiteindelijk in de Witte Mars te Brussel, op 20 oktober 1996, waaraan driehonderd-duizend mensen meededen.

32 In het aan de Witte Mars gewijde nummer van de Sociologische Gids typeert socioloog Marc Hooghe een dergelijke grootschalige mobilisatie als een 'vervlechting tussen emotie en politiek' (1998: 321), die eensdeels verwerking inhoudt van collectief verdriet door moord op onschuldigen, en anderdeels de ontevredenheid met de politiek uitdrukt. Het lijkt een logische typering, zij het onbruikbaar, alleen al omdat er nooit een scheiding is te maken tussen emotie en politiek. Aangezien (collectieve) uitingen van emoties dikwijls politieke betekenis hebben, moeten we Hooghe's typering wellicht uitbreiden met de stelling dat politiek altijd vervlochten is met emotie.

Het is dan ook onterecht de Nederlandse stille tochten bij voorbaat als apolitiek te kenschetsen, zoals bijvoorbeeld H.J. Schoo doet in zijn boek *De verwarde natie* (2000). Richtten de witte marsen in België zich nog tot 'de politiek', zo stelt Schoo, en eisten zij het einde van de corruptie, stille tochten richten zich op niemand in het bijzonder, en uiten slechts de niet-politieke eis van 'einde aan zinloos geweld'. Iedereen is immers potentieel slachtoffer en iedereen een mogelijke dader.

Gezagsdragers marcheren dan ook gemoedelijk mee in de marsen die tot het standaard verwerkingsritueel zijn gaan behoren. Ook daarom zijn het eerder Parse dan Witte marsen, zij politiseren niet, verdelen niet, maar vieren de eenheid, lotsverbondenheid en consensus: wij horen bij elkaar, houden elkaar vast, voelen met elkaar mee. Lees: wij zijn goed. (Schoo 2000: 169)

Schoo heeft gelijk in zijn observatie dat men zich bij de Nederlandse stille tochten niet direct wendt tot de politiek, maar dat wil niet zeggen dat een stille tocht geen politieke implicaties kan hebben. De deelname van politici aan stille tochten zegt niets over de afwezigheid van een vijand. De collectieve vijand waartegen men zich tijdens een stille tocht keert, lijkt me duidelijk: de moordlustige mens. Wanneer die vijand in veler ogen een asielzoeker is, kan een ogenschijnlijk onschuldig verwerkingsritueel uitgroeien tot politieke polarisatie.

Overtuigend stellen Walgrave en Rihoux (1998) dat een grootschalige mobilisatie als de Witte Mars ons leert enkele aannames uit de sociologische bewegingstheorie bij te stellen. Zo waren de Brusselse witte kruisridders een sterk heterogene groep en werden zij niet geleid door specifieke politieke strijdpunten, maar door emoties en waren er geen bestaande organisaties of netwerken beschikbaar. Toch is er na 20 oktober 1996 steeds minder vernomen van witte mobilisatie, iets waaruit Walgrave en Rihoux concluderen dat het onmogelijk is politiek te bedrijven zonder organisatie en dat het ontbreken van duidelijke doelstellingen toekomstige mobilisatie verhindert.

Centraal punt in het betoog van Walgrave en Rihoux is dat de grootschalige mobilisatie tijdens de Witte Mars plaatsvond ondanks de afwezigheid van welomschreven politieke strijdpunten. Ik pleit voor het tegenovergestelde: zowel stille tochten als witte marsen hebben hun grote mobilisatiecapaciteit juist te danken aan de afwezigheid van duidelijke politieke doelstellingen. Hoe onduidelijker de doelstelling, en hoe meer die door emoties is omgeven, hoe meer zij namelijk wordt bekleed met symboliek. Essentiële eigenschap van symboliek is, zoals we weten uit A.P. Cohens klassieke *The Symbolic Construction of Community* (1986), haar polysemantische waarde, wat wil zeggen dat ieder mens er een andere betekenis aan geeft. Bij een stille tocht of witte mars zijn alle deelnemers, hoe onderling verdeeld ze misschien ook zijn, als broeders en zusters verenigd onder hetzelfde vaandel.

Een symbool is dus multi-inzetbaar. De dood van Marianne Vaatstra werd symbolisch vormgegeven in een creatief verbond tussen feit en fictie en voor uiteenlopende doelen gebruikt. Voor sommigen was Marianne Vaatstra het zoveelste slachtoffer van een ontwrichte maatschappij, voor anderen was zij zelfs een teken van de onverdraagzaamheid tegenover asielzoekers; weer anderen zagen in haar dood de consequenties van een 'misdadig asielbeleid'. Zo waren alle motieven voor protest aanwezig zonder expliciet te worden genoemd. Dat gebeurde vijf maanden later, in en rond de sporthal in Kollum, met afname van de omvang van de beweging tot gevolg.

3. Een avond verstoord

Het Kollumer verzet lijkt in vele opzichten op verzet tegen AZC's elders in Nederland. Zo was het in 1994 rumoerig in de Hoekse Waard, in Strijen om precies te zijn, waar eveneens een informatieavond met geweld werd verstoord en waar een verantwoordelijke wethouder tot op de dag van vandaag door tegenstanders van het AZC wordt bedreigd. Toch heeft Kollum op een aantal punten een uitzonderingspositie. Ten eerste is er het verband met de moord op Marianne Vaatstra. Hierdoor kreeg het verzet een andere, emotionelere, aard en had de demonstratie een breder publiek. Zonder de moord op Marianne Vaatstra was er waarschijnlijk niet eens een demonstratie geweest.

Het tweede verschil is de landelijke bekendheid die het verzet kreeg. Van Strijen hebben maar weinig mensen gehoord, maar voor Kollum is dat wel anders. Kollums bescheiden roem om haar hoge luchten, sappig groene weilanden en haar trots uitgedragen exportproduct kaas, maakte plaats voor landelijke beruchtheid om de onverdraagzaamheid van haar bevolking. Het journaal, Nova, Barend en Witteman, Ontbijt tv; alle grote nieuwsprogramma's besteedden aandacht aan het Kollumer oproer.

Zowel bij het leggen van het verband tussen de moord op Marianne Vaatstra en het Kollumer AZC, als bij de landelijke bekendheid die het kreeg, vervulden de media een cruciale functie. Waar sommige de rol speelden van vertolker van het *Gesundenes Volksempfinden* en in een onwennige poging tot het bedrijven van *civic journalism* meehielpen verzet te kanaliseren, creëerden andere daar juist nationale verontwaardiging over. De media fungeerden als een brug tussen de stille tocht ter nagedachtenis van Marianne Vaatstra en het oproer in de sporthal.

De demonstratie op het Maartensplein was spontaan, maar de mobilisatie van duizend deelnemers kwam uiteraard niet uit het niets. Wel bewijst de loop der dingen dat de organisatie in alle opzichten losjes was. Drie weken van tevoren was in allerijl het comité 'AZC Neel' opgericht, aanvankelijk bestaande uit vier Kollumers. Tijd en plaats van de demonstratie planden ze niet willekeurig: 7 oktober 1999, kwart over zeven, op het Maartens-

plein. Dezelfde avond zouden namelijk de gemeente en het COA in de Kollumse sporthal, gelegen aan datzelfde plein, de bevolking voorlichten over de aanstaande verplaatsing van het asielzoekerscentrum.

De comitésleden troffen voorbereidingen. Zij meldden de demonstratie bij de gemeente (een vergunning bleek voor een stilstaande demonstratie niet nodig), zorgden voor affiches en oproepen in de krant en legden contacten met Ytsen van der Velde van vz 2000, die ook een toespraak zou houden. Twee dagen voor de demonstratie trokken ze hiervoor oud-inwonster van Kollum Hilly Veenstra aan, die ook contact had met de familie Vaatstra.²

Om kwart over zeven begint de demonstratie. Het is druk; wel duizend deelnemers wordt er geschat, die veelal via mond-tot-mondreclame zijn gewonnen. Ze dragen spandoeken: 'Vrije mening is geen discriminatie'; '90% niet asielzoeker ... Vluchtelingenkamp kan dus 90% kleiner ...'; 'Belazerd en bedonderd ...'; 'AZC, weg ermee, en neem Piet Visser ook maar mee!' Men draagt paraplu's want het regent flink. Er is veel pers, niet alleen Omrop Fryslân, de *Leeuwarder Courant* en *Nieuwsblad van Noord-Oost Friesland*, maar ook SBS 6, *Netwerk*, *NRC Handelsblad*, de *Volkskrant*, *Het Parool*. De moord in Veenklooster, de geruchten over asielzoekers en de alarmerende aankondiging van het evacuatieplan van het COA na aanwijzingen van een op handen zijnde bestorming van het AZC, had iedere nieuwsgager op scherp gezet.

Er zijn toespraken, allereerst van Bouke Vaatstra, de vader van de vermoorde Marianne, waarbij wordt verzocht kaarsen of sigaretaansteker te ontsteken. Hij vertelt over zijn verdriet, het gemis van zijn dochter en de 'blunders van justitie'. Hij uit kritiek op het gemeentebestuur van Kollumerland, het COA en het asielbeleid van het rijk. Volgens Vaatstra moet het afgelopen zijn met Nederland als 'vakantieparadijs' en wordt het hoog tijd dat asielzoekers in eigen levensonderhoud gaan voorzien. Bij deze toespraak zou hij het zeker niet laten, blijkens zijn aankondiging tot oprichting van een noordelijk platform tegen de komst van asielzoekers.

Dan volgt de gewraakte toespraak van comitéwoordvoerder Hilly Veenstra, waarin ze onder andere stelt dat asielzoekerscentra 'broeinesten [zijn] van criminele activiteiten'. Voor deze passage zou ze later worden veroordeeld wegens 'zich in het openbaar, mondeling, opzettelijk uitlaten over een groep mensen vanwege hun ras ...'³ Vervolgens kondigt Ytsen van der Velde de oprichting van zijn partij voor een Veilige en Zorgzame samenleving 2000 (vz 2000) aan; een partij die onder andere een strenger asielbeleid en hogere straffen voorstaat.

Een deel van de demonstratie verplaatst zich naar binnen, waar de informatieavond al enige tijd bezig is en zo'n achthonderd man rustig luistert naar het betoog van burgemeester Visser. De camera's gaan mee en zij leggen vast hoe Hilly Veenstra namens het comité 'AZC Nee!' een petitie⁴ aanbiedt aan de burgemeester, die deze aanvankelijk weigert in ontvangst te nemen. Aangezet door journalisten van *Netwerk* probeert ze het even later nog eens; ditmaal met de camera's achter zich. Nu wordt de petitie (opge-

rold en met rouwlint er omheen) wél in ontvangst genomen. De burgemeester maakt zijn betoog af, waarna COA-regiomanager Anneke Haarsma het woord neemt. De sfeer in de zaal is dan al lichtelijk tumultueus.

Enkele minuten later komt er nog een groep demonstranten binnen. Ze lopen recht op de sprekerstafels af en gooien eieren naar de burgemeester en zijn wethouders. Agenten in burger grijpen in en er ontstaat een opstootje. Over en weer worden klappen uitgedeeld. Eén van de jongens probeert de sprekerstafels om te gooien, waardoor microfoons en glaswerk op de grond vallen. Uiteindelijk wordt het geweld gesmoord en meldt voorzitter Bouma dat de avond is geschorst. Lang daarna zijn voor- en tegenstanders van het AZC met elkaar in discussie. De rel zelf heeft bij elkaar nog geen tien minuten geduurd.

Veel mensen zien achter deze gebeurtenissen, met name de 'eieractie', een bepaalde regie: 'De camera's liepen achteruit de zaal binnen, met de eiergooiers in de lens. Dat móet afgesproken werk zijn, dat kan niet anders', zo zei een man overtuigd. Ook suggereren verschillende mensen dat de eieren de burgemeester wel goed van pas kwamen, zodat hij de time-out kon inlassen en zich verder niet meer met de problematiek hoefde bezig te houden.

Hoe het ook zij, de eiergooiers zelf wijzen eerder op de spontaniteit van hun actie. De eieren hadden ze onderweg naar de sporthal bij een Chinees restaurant in Kollum gekocht. Acht daarvan hebben ze gegooid. Gegevens over 'een knots van een mes' dat bij een van de jongens zou zijn aangetroffen en de bekrassing van een politieauto, zoals *De Telegraaf* van 9 oktober 1999 meldde, bleken niet te kloppen. Op een veroordeling wegens openlijke geweldpleging hadden ze geen van allen gerekend. Ook hier is de verbintenis met collectief verdriet om Marianne Vaatstra overduidelijk. De jongens waren vrienden van Marianne Vaatstra en handelden uit eigen zeggen uit onmacht: 'It wie foar Marianne.'

Onder de kopstukken van de demonstratie was de eenheid ver te zoeken. Het toch al intern verdeelde comité 'AZC Nee!' distantieerde zich van de eiergooiers, de woordvoerder van de eiergooiers wilde op zijn beurt weer niks met het comité van doen hebben en van latere bemoeienis van de Centrum Democraten waren ze geen van alleen gediend. De 'Belangengroep W. Loréweg' beperkte haar strijdtoneel tot slechts één punt, want zij vond alles best zolang het AZC maar niet aan hun straat zou komen te liggen. Waar men eerst een collectief doel voor ogen leek te hebben, tekende zich steeds meer verdeeldheid af.

Mobiliserende media?

Het is moeilijk het Kollumer oproer te plaatsen binnen de sociologische bewegingstheorie, vooral omdat er geen duidelijke organisatie met hechte netwerken achter schuilgaat, en er al helemaal geen sprake is van een homogene achterban. Ook hier komt een vergelijking met de Belgische Witte Mars van pas. Immers: 'Indien organisaties ontbreken, kan vooral de actie-

mobilisatie worden overgenomen door informele communicatienetwerken', zo stellen Walgrave en Manssens (1998: 341). Daar was het juist de pers die door de omvang en de kwaliteit van hun berichtgeving over de zaak-Dutroux '(...) de rol en de functies die bewegingsorganisaties normaal gesproken vervullen vrijwel volledig en met succes [hadden] overgenomen.' (1998: 340). Zo wezen de Belgische kranten zonder uitzondering op het (op voorhand al) historische karakter van de Witte Mars, de lage trein-kosten en het vreedzame karakter van de Mars. Deze voorgeschotelde gunstige kosten-batenafweging zou hebben bijgedragen aan de eigenlijke 'actiemobilisering'. De media zijn echter slechte bondgenoten, zo stellen de auteurs in hun conclusie, want ze zijn immers 'snel uitgekeken op een thema' (1998: 371) en daardoor waren de kansen op blijvend succes van de witte beweging snel verkeken.

Ook in Kollum speelden de media een belangrijke mobiliserende rol, al verliep de mobilisatie via een ander traject. Niet in het optrommelen van publiek voor de stille tocht hadden zij een aandeel, maar in het leggen van de relatie van de dood van Marianne Vaatstra met de besluitvorming over Kollumer AZC; een verband dat uiteindelijk leidde tot de demonstratie van 7 oktober en het uit de hand lopen van de informatieavond.

Hierdoor kwam het de media hier en daar op kritiek te staan. Zo schreef het British Institute of Race Relations op haar internetpagina's dat de media te begripvol zijn geweest voor de demonstranten en daardoor ontevredenheid en daarmee vreemdelingenhaat hebben versterkt.⁵ Het is niet duidelijk wat het met 'de' media bedoelt, al gaan we er maar even vanuit dat hieronder zowel de lokale als de landelijke media worden begrepen. Want wat de wegbereiding naar begrip betreft, hebben ook de nationale media hun duit in het zakje gedaan.

Twee weken na de moord op Marianne Vaatstra kwam het blad *Aktueel* met een kritisch stuk over het politieonderzoek naar de moord, waarin was afgezien van een grondige doorlichting van het AZC. De subkop bij het stuk luidde veelzeggend: 'Uitkammen van een asielzoekerscentrum is niet politiek-correct. Nee, 'n moord ook niet ...' (20-05-1999). Ook concurrerend blad *Panorama* schreef na de demonstratie een artikel onder de titel 'De doofpot van Kollum'. In het serieuzere *Elsevier* werd door Pim Fortuyn en toenmalig hoofdredacteur H.J. Schoo begrip opgebracht voor demonstranten en kritiek geuit richting Kollumer gemeentebestuur en landelijke politiek.⁶ Een redacteur van *Trouw* schreef begrijpend van 'het recht van Kollumers om het verstand kwijt te zijn' (13-10-1999). Zelfs in de koppen van *NRC Handelsblad* klonk legitimering voor het gewelddadige karakter van de Kollumer demonstratie: 'Opgekropte frustratie barst los' (9 oktober 1999).

Waar de aandacht van de nationale pers pas op gang kwam na de demonstratie van 7 oktober, was de regionale pers al langer met de Kollumse asielzoekerskwesie bezig. De *Kollumer Courant* bijvoorbeeld, die in haar ingezonden brievenrubriek niet slechts ruimte bood voor allerhande rancuneuze meningen, maar zich ook opstelde als bondgenoot der ontevrede-

nen. Het *Nieuwsblad voor Noord-Oost Friesland*, zoals de krant officieel heet, is met zijn vier redacteuren voor zijn kopij voor een groot deel afhankelijk van zijn lezers, die allerhande informatie plegen in te sturen over lokale aangelegenheden. Het gebeurde eigenlijk maar weinig dat de 'ingezonden' rubriek werd gebruikt voor discussie.

Twee maanden na Mariannes dood kwam de eerste ingezonden brief over het mogelijke verband tussen de moord en het AZC Kollum. De schrijver, een dorpsgenoot van Marianne Vaatstra en de latere woordvoerder van 'de eiermannen', suggereerde in zijn brief dat het gebrek aan openheid bij politie en leiding van het AZC duidde op de onevenredig beschermde status van asielzoekers. Men hield hen 'de hand boven het hoofd' (8 juli 1999), zo heette het. Vanaf dat moment stonden er in elk nummer wel een of meer brieven over dit onderwerp.

In dezelfde maand, op 15 juli, werd het gemeenteraadsbesluit genomen tot het verplaatsen van het AZC. Dit leidde tot nog meer reacties en enkele tegenreacties. Voornaamste kritiek was dat politieonderzoek van hogerhand (door 'Den Haag', 'de gemeente', 'het COA' en 'Justitie') werd tegengewerkt, dat men de vermoedelijke daders van de moord op Marianne Vaatstra (asielzoekers) bewust heeft laten vluchten. Men schrijft over onveiligheid, over bovenmatige criminaliteit en over andere zaken in de regio waarbij meisjes zijn lastiggevallen door asielzoekers, of zelfs verkracht en waarbij de politie geen hulp bood. Men schrijft over winkeldiefstallen en inbraken, allemaal gepleegd door asielzoekers.

Naast ingezonden brieven werden er ook brieven verpakt als nieuwsartikel geplaatst. Belangenverenigingen konden zo ruimschoots hun grieven laten blijken. Verder stonden op 6 september 1999 prominent op de voorpagina de foto's en namen van de verdachten van de moord op Marianne Vaatstra, onder de kop 'Justitie heeft asielzoekers al langer op de korrel'. Peter R. De Vries toonde deze foto's twee dagen eerder in zijn programma.⁷

Ook het provinciale dagblad de *Leeuwarder Courant* plaatste ingezonden brieven. Voor een groot deel waren ze van dezelfde schrijvers, maar minder in aantal. Toch heeft dit, door het grotere bereik van deze krant, waarschijnlijk een belangrijk aandeel in de beeldvorming in heel Friesland gehad. Ineens verschenen er vanuit de hele provincie berichten over op tegenstand stuitende AZC's. St. Anna Parochie zag bijvoorbeeld haar AZC liever kleiner worden dan het aantal van vierhonderd en in Joure zag het COA zich verplicht schadevergoedingen uit te keren aan omwonenden van het AZC wegens gederfd woongenot. In Lemmer en Marum zijn door weerstand bij een deel van de bevolking nog altijd geen besluiten genomen over te vestigen AZC's. Ook buurgemeente Achtkarspelen wachtte eerst de impasse in Kollum af, voordat ze zelf overgaat tot het plaatsen van een AZC in de gemeente.

In de *Kollumer Courant* waren de ingezonden brieven prominenter aanwezig en ze kregen ondertussen steeds meer het karakter van een scheldpartij in een ruzie tussen voor- en tegenstanders. Men plaatste brieven van

de ouders Vaatstra, die flink kritiek leverden op gemeente en justitie en stelden dat 'de verschrikkelijke moord onlosmakelijk [is] verbonden aan de vestiging van het nieuwe AZC' (20 september 1999). Ook brieven die zij schreven aan de burgemeester, plaatste de krant. Sommigen vonden de negatieve brieven de nagedachtenis van Marianne Vaatstra niet eren, waarop anderen reageerden door te stellen dat die nagedachtenis niet hun zaak was. Een dominee voorspelde een diepe schaamte bij het tot bezinning komen van 'diegenen die door woede en verdriet zijn verblind' (22 september 1999). In een reactie noemde iemand de dominee 'vrome huichelaar' (24 september 1999).

Na verloop van tijd werd de hoofdredacteur ontboden bij de burgemeester om te praten over de ingezonden brieven. Niet lang daarna, op 29 september, besloot de krant de discussie te stoppen, omdat 'de toonzetting steeds harder wordt', zoals de redactie zelf constateerde. Na de demonstratie van 7 oktober stelde de redactie de rubriek weer open, onder voorwaarde dat er geen racistische taal of scheldwoorden in zouden staan. Van deze mogelijkheid werd, voornamelijk door tegenstanders van het AZC, gretig gebruikgemaakt. Nadat bekend werd dat justitie overwoog brieven schrijvers te veroordelen wegens racisme en aanzet tot vreemdelingenhaat, besloot de krant een advocaat ter beschikking te stellen aan haar lezers die dat lot zou zijn beschoren.

De situatie is opmerkelijk. Hier werpt een lokale krant zich niet alleen op als stem van het volk, maar zelfs als beschermer. Vanwaar die loyaliteit? Het doet denken aan wat in Amerika *civic journalism* wordt genoemd. Daar prikkelen sommige regionale kranten hun lezers zich meer te interesseren voor maatschappelijke en politieke onderwerpen, om zo een grotere betrokkenheid bij de krant te bewerkstelligen en strijd te leveren tegen voortwoedende 'ontlezing' en kelderende oplagecijfers. In de praktijk betekent *civic journalism* dat kranten enquêtes onder lezers houden en fora organiseren waarbij mensen hun rancunes kunnen uiten over bepaalde politieke zaken. Het effect hiervan is tweeledig: aan de ene kant stimuleert dit het publiek zich in te zetten voor sociale activiteiten en aan de andere kant kunnen journalisten deze informatie weer als bron opvoeren. Deze reciproque relatie tussen krant en lezer maakt hier en daar wel wat kritiek los. Zo stelt Benno Groeneveld in *De Journalist* van 4 oktober 1996 dat de organiserende activiteiten van journalisten de functie van de pers omkeren: 'van boodschapper wordt de media zelf de boodschap'. Hierdoor kan worden getwijfeld aan de onafhankelijkheid van de journalist: kan iemand die zelf acties organiseert nog wel onafhankelijk rapporteren?

Toegegeven: de Kollumer Courant hield geen enquêtes, vergaderingen en fora, maar deed de verslaggeving. Bovendien was ze het niet zelf die de aanzet gaf tot de publieke discussie, maar haar lezers. Maar door hen plaats te bieden hun gedachten te ventileren en deze ongenoegens te verspreiden, mobiliseerde zij, indirect, de consensus. De betrokkenheid met de lezers leek verder te gaan dan alleen het verstrekken van informatie, zoals uit het

beschikbaar stellen van een advocaat blijkt. In redactionele commentaren klinkt begrip voor de demonstranten door: 'Rel kon niet uitblijven', zo klonk de legitimering van de hoofdredacteur een dag na het oproer. Ook heeft het oproer en de grote aandacht die zij daaraan schonk, de Kollumer Courant geen windeieren gelegd en zag ze haar oplage stijgen.

De Kollumer Courant plaatste een advertentie en twee artikelen waarin de demonstratie werd aangekondigd, één acht dagen, en een ander één dag van tevoren. Toch heeft de Kollumer Courant maar ten dele de mobiliserende rol overgenomen die bewegingsorganisaties normaal gesproken vervullen. Eerder bood de Kollumer Courant een plaats die mobilisatie mogelijk maakte. De krant haalde de gevoelens van onvrede uit de sfeer van geschreeuw op verjaardagsfeestjes naar het alleszins respectabele podium van de lezersrubriek. Er werd een voorbeeld gesteld. Een honderdtal schrijvers kanaliseerden hun onvrede; anderen lazen hun pennenvruchten, knikten instemmend en zeiden opeens openlijk wat ze daarvoor slechts heimelijk koesterden.

De Kollumer Courant liet zien dat wie tegen de verlengde aanwezigheid van asielzoekers was, niet alleen stond. Door plaats te bieden aan protesten van verschillende kanten, sloeg ze een brug tussen verschillende ideologische raamwerken, allereerst tussen de grieven van de nabestaanden van Marianne Vaatstra, de 'not in my backyard'-sentimenten van de 'Belangenvereniging W. Loréweg' en de principiële argumenten van comité 'AZC Neel'. Ook hamerde ze er in redactioneel commentaar op dat protest tegen het AZC niets met racisme te maken had. Dit werd het raamwerk waarbinnen de ongenoegens vrijelijk geuit konden uiteten. Ook kreeg de organisatie achter de demonstratie ruimschoots de ruimte om niet alleen te wijzen op baten van een demonstratie, maar ook om plaats en tijd van de gebeurtenis bekend te maken.

Actiegroepen, partijen en partijtjes

Verskillende groepen in en rond Kollum organiseerden zich in actie- en belangengroepen, waarvan de meeste pas na de demonstratie van 7 oktober ontstonden. De bewoners van de straat waaraan het nieuwe AZC zou worden gevestigd, organiseerden zich in 'Belangengroep W. Loréweg'. Zij werd opgericht op 18 juni, nog voor het gemeenteraadsbesluit werd genomen tot het verlenen van medewerking aan verplaatsing van het AZC naar de nieuwe locatie. Haar werkwijze was zowel formeel (lobby, inspraak, handtekeningenactie) als informeel (de belangengroep nam vaak de pen ter hand in de brievenrubriek van de lokale krant). Ook de middenstandsvereniging ging zich met de asielzoekerskwestie bezighouden. Zij hield een enquête onder haar leden, waarin nogal wat leden overlast door asielzoekers meldden. Dan bestond er voor de demonstratie het eerdergenoemde comité 'AZC Neel', dat de demonstratie organiseerde. Over de gemeentegrenzen was er al een politieke partij met hetzelfde gedachtegoed, v.z. 2000 uit de Groningse gemeente Grootegast, opgericht toen de gemeente aldaar plannen bekendmaakte voor het plaatsen van een AZC.

Na de demonstratie kwamen daar nog enkele partijen bij, of aankondigingen tot oprichting daarvan. Zo probeerde 'AZC Nee!' de partij 'Dorpsbelangen Kollumerland' op te richten, maar onder andere door interne ruzies liep dat telkens spaak. Ook verantwoordelijken voor de rel in de sporthal lieten van zich spreken onder de naam 'De Eiermannen'. Zij stelden een girorekening open om de kosten van het tegen hen lopende proces te bestuderen en zoveel mogelijk klachten van slachtoffers van asielzoekers te verzamelen in een 'zwartboek' dat ze van zins waren de koningin ter hand te stellen. Gesteund door familie en dorpsgenoten deden ze bovendien pogingen tot het oprichten van een politieke partij, 'Jongeren-Ouderen' te heten, maar van oprichting is het nooit gekomen. Afgallig 'AZC Nee'-lid Hilly Veenstra probeerde iets dergelijks samen met de familie Vaatstra met 'Stichting De Haven', dat eveneens tot doel had klachten over asielzoekers in kaart te brengen.

De 'Belangengroep W. Loréweg' was het succesvolst, terwijl we het succes van de enige echte politieke partij, vz 2000, nog maar moeten afwachten. Dit suggereert dat 'one issue'-politiek uiterst geschikt is voor kortstondige belangenpolitiek, maar minder geschikt voor partijpolitiek.⁹ Met andere woorden, sociale bewegingen kunnen het doen met één onderwerp, wanneer zij echter succesvol willen institutionaliseren lijkt een bredere oriëntatie noodzakelijk.

4. Conclusie

De gebeurtenissen in Zwaagwesteinde en Kollum laten zien dat collectieve actie geenszins uit louter rationele overwegingen totstandkomt. In Zwaagwesteinde kwamen mensen massaal de straat op om uiting te geven aan hun verdriet. Bij het protest tegen de verplaatsing van AZC Kollum verwees men keer op keer naar de moord op de onschuldige Marianne Vaatstra, die daarmee het voornaamste argument werd van de demonstranten. Met name vader Bouke Vaatstra speelde hierin een prominente rol.

Het raamwerk waarbinnen de protesten tegen verplaatsing van het AZC Kollum plaatsvonden, bestond uit de overtuiging dat asielzoekers voor onveiligheid zorgen, waarbij de moord op Marianne Vaatstra als katalysator fungeerde. Sommigen waren er altijd al van overtuigd dat asielzoekers voor onveiligheid zorgden, anderen hadden er nooit zo over nagedacht, weer anderen voelden zich ongemakkelijk in de nabijheid van asielzoekers, maar wisten na de moord pas waarom. Er werd een brug geslagen tussen twee verschillende zaken: de moord en het politieke besluit tot verplaatsing van het AZC.

De omstandigheden gaven hiervoor de mogelijkheid, maar om ze direct tot onderdeel van een 'politieke mogelijkhedenstructuur' te bombarderen, gaat wat ver. Eerst was er de moord en de voorzichtige verdachtmaking van asielzoekers. Dan leek er op het politieonderzoek naar de moord van alles

aan te merken, waardoor het idee ontstond dat de groep waaronder de vermeende moordenaar zich bevond, werd beschermd. Zo vormde zich een overlappend raamwerk; het 'hand boven het hoofd'-vertoog.

Precies toen nam de gemeenteraad het besluit tot medewerking met het COA voor een nieuw AZC. Dit paste comfortabel binnen dit vertoog: ook de gemeente zat in het complot. Op een avond, toen er een uitgelezen mogelijkheid was tot demonstreren (B en W, alle raadsleden, COA-medewerkers waren op één plaats bijeen), leek iedereen eensgezind tegen het AZC en tegen bestuurders die daarvoor verantwoordelijk waren. De verschillen in belangen en motivaties van de verschillende groepen leken er namelijk die avond niet toe te doen, want men streefde hetzelfde doel na. De 'not in my backyard'-sentimenten van de 'Belangengroep W. Loréweg' en de diefstalparanoia van Kollumer middenstanders voeren mee op dezelfde vloot waarop nabestaanden en kennissen van Marianne Vaatstra hun ongenoegens kenbaar maakten. Zonder de moord was verzet tegen het AZC niet zo sterk geweest, en hadden 'AZC Neel!', 'Belangengroep W. Loréweg' en de middenstandsvereniging nooit een dergelijke hoeveelheid mensen weten te mobiliseren.⁵

Uiteraard moeten de omstandigheden aanleiding en de mogelijkheid geven voor collectieve actie. In Kollum waren er in veler ogen aanleidingen genoeg: de moord, wangedrag van asielzoekers (aanranding, diefstal), het 'falen van justitie' en de formele opstelling van de gemeente waren voor velen duidelijke redenen zich openlijk tegen het AZC op te stellen. Bovendien waren er omstandigheden die ruimte gaven deze aanleiding om te zetten in daden: de krant stelde haar opiniepagina ter beschikking en 'AZC Neel!' mocht op een geschikte dag een demonstratie organiseren.

Toch blijft de vraag of dit slechts politieke omstandigheden zijn. Is het niet vollediger te spreken van de 'mogelijkheidsstructuur'? Wat is er politiek aan de dood van Marianne Vaatstra? Akkoord: in consequentie werd de moord uiterst politiek, want ze werd het argument in een politiek gevecht om het AZC, maar in beginsel? Daarmee was ze niet onderdeel van de politieke mogelijkheidsstructuur (wel van de 'mogelijkheidsstructuur'), maar werd ze onderdeel daarvan.

Dit brengt ons op een eerste kanttekening bij de sociologische bewegingstheorie, te weten haar lineaire voorstelling van zaken. Net zomin als 'de politiek' per se de kansen van een sociale beweging bepaalt, zijn het altijd organisaties die collectieve actie genereren. We hebben gezien dat collectieve actie als gebeurtenis ook kan leiden tot het ontstaan van organisaties. Uit een overdonderend samenzijn kunnen mensen het vertrouwen putten iets nieuws te beginnen. Gesterkt in het gevoel niet serieus te worden genomen en onsuccesvol te zijn via andere kanalen, kan men besluiten tot het oprichten van een partij. De ene keer is men daarin succesvoller dan de andere.

Succesvolle institutionalisering van de verschillende organisaties is in Kollum achterwege gebleven. Dit kwam allereerst doordat zij zich slechts bezighielden met één onderwerp. Dit ene onderwerp bleek te beperkt om lange tijd steun te krijgen bij een brede achterban, te meer daar de veront-

waardiging over de oorspronkelijke aanleiding naar verloop van tijd wegebde. Ook was het protest tegen het AZC te verdeeld en de belangen van de verschillende groepen te verschillend om één front te kunnen vormen en ontstond er een gat in de brug tussen de verschillende groepen. Bovendien liet de typisch Nederlandse overlegcultuur de partijen met lege handen achter. Door het langdurige overleg tussen het COA, de gemeente, de kerken, het AZC en verschillende groepen tegenstanders werd het verzet effectief gepacificeerd. Iedereen kreeg een beetje z'n zin, dus wat zou je verder zeuren? Van de in de wet verankerde mogelijkheden tot bezwaar en beroep tegen een gemeenteraadsbesluit had nog niemand gebruik kunnen maken, omdat direct na het oproer een bestuurlijke time-out was ingelast. De mogelijkheden voor een actie- of belangengroep zijn dan wel erg beperkt.

Wat de mobilisatie in Kollum zo sterk maakte, was de afwezigheid van een welomschreven politiek doel en de aanwezigheid van een onbestemde notie van collectief verdriet, dat sluimerende ongenoegens met politieke besluiten richting gaf. Eerst was iedereen verenigd onder het in mist gehulde vaandel tegen zinloos geweld, dan richtte men het vizier op politici, waardoor men zich gedwongen zag strijdpunten specifiek te formuleren; iets dat het grootste gedeelte van de achterban deed afhaken.

Noten

Friesland afgedrukt.

1 'Het Kollumer oproer' verwijst hier niet naar het oproer van 3, 4 en 5 februari 1797, toen in Kollum een spontaan protest ontstond tegen de oproep voor de Nationale Burgerwapening.

2 Haar zoon vond Marianne Vaatstra op 1 mei 1999 's morgens in het weiland bij Veenklooster. Hij is de vriend van Aafie Kloosterman, Mariannes beste vriendin.

3 Arrondissementsparket Leeuwarden.

4 De petitie werd de volgende dag integraal in *Nieuwsblad van Noord-Oost*

5 <http://www.irr.org.uk/kollum>.

6 Pim Fortuyn: 'Kollumer Stront', p. 19; H.J. Schoo: 'Kollum: Ageren tegen een falend asielbeleid is niet hetzelfde als vreemdelingenhaat', p. 10. In: Elsevier 16 oktober 1999.

7 Justitie wist overigens niet hoe het misdaadprogramma aan de foto's is gekomen.

8 Zo maakten Algemeen Ouderen Verbond en Unie 55+ in 1994 van de AOW hun centrale strijdpunt, iets wat hen kwam te staan op een gezamenlijk zetel-aantal van 7.

Geraadpleegde literatuur

Boutellier, J.C.J. (1994) Het geëmancipeerde slachtoffer: Een nadere beschouwing over solidariteit en slachtofferschap. In: Moerings (red.) Hoe punitief is Nederland?

Utrecht: Willem Poppe Instituut. Cohen, A. (1985) *The Symbolic Construction of Community*. Manchester: Manchester University Press.

Duyvendak, J.W. (1992) *The Power of Politics*. France: New Social Move-

- ments in an Old Polity. Amsterdam: proefschrift Universiteit van Amsterdam.
- Hooghe, Marc (1998) De 'witte mobilisatie' in België als moral crusade: De vervlechting van emotie en politiek. *Sociologische Gids* 45 (5) 289-309.
- Schoo, H.J. (2000) De verwarde natie: Dwarse notities over immigratie. Amsterdam: Prometheus.
- Snow, David A. en Rocheford, E. Burke Jr. (1986) Frame Alignment process, micromobilisation, and movement participation. *American Sociological Review* Vol. 51, Aug.
- Tarrow, S. (1994) *Power in Movement: Social Movements, Collective Action and Politics*. New York: Cambridge University Press.
- Walgrave, S. en Manssens, J. (1998) De Witte Mars als product van de media: De pers als mobilisatiealternatief voor bewegingsorganisaties. *Sociologische Gids* 45 (5) 340-375.
- Walgrave, S en Rihoux, B. (1998) De Belgische Witte Golf: Voorbij de Sociologische Bewegingstheorie? *Sociologische Gids* 45 (5) 310-339.